

ФРАЗЕОЛОГІЗМИ ЯК ЗАСІБ СТИЛІЗАЦІЇ РОЗМОВНОСТІ

Марія Цуркан. Фразеологізми як засіб стилізації розмовності.

У статті розглянуто проблему використання фразеологізмів як засобу стилізації розмовності в художньому тексті, а також подано характеристику загальномовних та індивідуально-авторських фразем, зафіксованих у творах Марії Матіос.

Ключові слова: *категорія розмовності, фразеологізм, мовотворчість Марії Матіос, загальномовні фразеологізми, індивідуально-авторські фраземи, трансформація фразеологічних одиниць.*

Мария Цуркан. Фразеологизмы как средство стилизации разговорности.

В статье рассматривается проблема использования фразеологизмов как средства стилизации разговорности (разговорной речи) в художественном тексте, а также дана характеристика общезыковых и индивидуально-авторских фразем, зафиксированных в произведениях Марии Матиос.

Ключевые слова: *категория разговорности, фразеологизм, словообразование Марии Матиос, общезыковые фразеологизмы, индивидуально-авторские фраземы, трансформация фразеологических единиц.*

Maria Tsurkan. Phraseological Units as Stylistical Means of Speech.

The article deals with the problem of the use of phraseological units as the stylistic means of speech in fictional literature. It also gives the description of general linguistic and authorial phraseological units used in the works of Maria Matios.

Key words: *category of speech, phraseological unit, literature of Maria Matios, general linguistic phraseological units, authorial phraseological units, transformation of phraseological units.*

Живомовна стихія – джерело літературної мови, що відображає дух і особливості ментальності кожного народу. Художня література є поєднувальною ланкою між розмовною і літературною мовою, що в свою чергу засвідчує „глибоку” взаємодію розмовного та художнього стилів, які, за словами П. С. Дудика, „... не утворюють окремих мовних систем, а входять в єдину систему загальнонародної літературної мови, в усьому головному підпорядковуються її загальним законам...” [3, с. 20].

Кожен стиль має свою внутрішню форму і певну варіативність у вираженні того самого змісту. Розширення семантико-стилістичних функцій розмовних елементів у мові художньої літератури зумовило утвердження розмовності як стилістичного явища. С. Я. Єрмоленко зазначає, що розмовність – це характер висловлювання, ознака мовного стилю, яка полягає в невимушеному тоні спілкування, використанні емоційних форм називання явищ, предметів, експресивних синтаксичних конструкцій, що виявляють безпосередні оцінки, ставлення до повідомлюваного. Розмовність реалізується в розмовній лексиці, словотвірних типах, у розмовному синтаксисі [4, с. 149].

Розмовність – багатофункціональна категорія мови, зокрема її стилістичної системи, яка реалізується як в усній, так і в писемній формах. Однак саме усна форма розмовного мовлення є першоосновою української літературної мови. За визначенням Н. В. Гуйванюк, „розмовне мовлення – це реальне буття мови, мовлення, проголошене безпосередньо у процесі спілкування, не підготовлене задалегідь, вимовлене вголос і спрямоване безпосередньо на слухача” [2, с. 7].

Одним із яскравих засобів стилізації розмовності є фраземи або фраземні одиниці (ФО), адже фраземіка з давніх часів акумулює в собі народну мудрість, багатівікові життєві спостереження людей, відображає їхню психологію, мораль, філософські засади життя. Саме тому ФО ставали об’єктом наукових досліджень М. Алефіренка, С. Бибик, Н. Бабич, Л. Ткач, В. Білоноженка, Г. Їжакевич, В. Калашника, В. Медведєва, Л. Срипник, В. Ужченка, В. Чабаненка та ін. Особлива увага сучасних мовознавців зацентрована на розгляді ФО як репрезентів картини світу етносу.

Місце фразем у системі творів художньої літератури з’ясовували А. Григораш, В. Калашник, В. Папіш, Ю. Кохан, Л. Щербачук та ін. Мовознавчі студії Н. Бабич, Т. Свердан, Г. Кузь, Н. Шатілова та ін. присвячені використанню ФО в мовній канві буковинських письменників – Юрія Федьковича, Ольги Кобилянської, Сидора Воробкевича.

Метою нашої статті є аналіз фраземного багатства як виразного засобу стилізації розмовності на матеріалі художніх творів Марії Матіос.

Марія Матіос – одна з найпопулярніших сучасних українських письменниць, в доробку якої такі відомі твори, як „Солодка Даруся”, „Нація”, „Майже ніколи не навпаки”, „Щоденник страченої”, „Чотири пори життя”, „Кулінарні фіглі”, „Бульварний роман”, „Містер і місіс Ю-Ко в

країні укрів”, „Армагедон уже відбувся” та ін. Книжка „Солодка Даруся” у 2007 році стала переможцем конкурсу „Книга, яку найбільше читають”. У 2005 році Марія Матіос була удостоєна Національної премії ім. Т.Шевченка.

Народилася письменниця в с. Розтоки на Буковині. Вона вважає себе гуцулкою. Фанатка своєї родини, рідного слова та „солодких Карпат” Марія Матіос пише так, наче трепетно збирає срібні краплі вранішньої роси мудрості своїх краян-гуцулів до великої мовно-історичної чаші рідного українського народу. Важливим текстоутворювальним складником серед мовних засобів, якими користується буковинська майстриня слова, є фразема, оскільки ФО є однією з тих категорій мови, яка найбільш точно відображає її національну специфіку, самобутність і своєрідність.

На думку О.Селіванової, фразеологізми як номінативні одиниці мови є продуктом культурно-гносеологічної здатності етносу фіксувати як стереотипне власне антропометричне відношення до об’єктивного світу, що з часом перетворюється в етносвідомості на прототипові. Стереотипи поведінки етносу представлені в його культурі, традиціях, звичаях тощо, а вербалізовані, зокрема, у мовній фразеосистемі [6, с. 11].

Широке застосування стилістичного потенціалу розмовних фразеологічних одиниць традиційно властиве художній мові, а письменники у свою чергу поповнюють і розширюють загальний фонд української фразеології за рахунок індивідуально-авторських утворень.

Мовотворчість Марії Матіос насичена як загальномовними, традиційними, кодифікованими (узуальними) ФО, що засвідчені в Словнику української мови в 11-ти томах (СУМ) та в Словнику фразеологізмів української мови (СФУК), так і трансформованими, оказіональними, індивідуально-авторськими фраземами.

Загальномовні ФО в авторському тексті демонструють уміння письменниці актуалізувати потрібний матеріал і ввести його в мовлення героїв із метою посилення емоційно-експресивної насиченості оповіді. У мовленні персонажів фраземи є одним із засобів їх індивідуалізації, мовної компетенції героїв твору.

Кодифіковані фразеологічні одиниці, що зберігають традиційні значення та структуру, увиразнюють, насичують мову автора, надають їй образності, барвистого колориту, як-от: *кров з носа* ‘незважаючи ні на що, ні на які обставини, за будь-яких умов та ін.’ [СФУМ, с. 315]: *Мені навіщось – кров із носа! – потрібно було будь-що добігти до незамерзлого корита ...* (Ав, с. 11); *не в тім’я битий* ‘розумний, тямущий, кмітливий’ [СФУМ, с. 30]: *Корнелія не в тім’я бита* (Н, с. 140); *дивитися вовком* ‘виявляти неприязне, вороже ставлення до кого-небудь’ [СФУМ, с. 197]: *... саме в цьому місці, звідки Михайло дивиться вовком ...* (СД, с. 103); *на широку ногу* ‘розкішно, багато, без будь-яких обмежень’ [СФУМ, с. 439]: *А графиня плюнула на поліцію – і приймала опалого вождя на широку ногу* (БР, с. 46). Такі фраземи надають авторському тексту відтінку розмовності, невимушеності, посилюють його експресивність.

За допомогою узуальних ФО Марія Матіос різнобічно характеризує персонажів, виділяючи певні деталі в їх зовнішності, характері, поведінці та ін. Наприклад: *кров з молоком* ‘здоровий, рожевовидий, рум’яний (про людину та її обличчя)’ [СФУМ, с. 315]: *Парасочка біленька, кров з молоком...* (Н, с. 97); *кишка тонка* ‘не вистачає сил, здібностей, уміння, рішучості і т. ін. для виконання, здійснення чогось’ [СФУМ, с. 295]: *... і сам хотів би бути президентом, але кишка тонка ...* (БР, с. 146); *народився в сорочці* ‘везучий, удачливий, щасливий’ [СФУМ, с. 425]: *Федусько родився в сорочці* (Н, с. 21).

Також натрапляємо в мовленні автора й героїв і такі традиційні фраземи, за допомогою яких вони висловлюють судження, що виражають:

- розумову діяльність: *ламати (рідко ломити) голову* ‘напружено працювати над розв’язанням якогось складного питання; робити щось’ [СФУМ, с. 327]: *То сьогодні зранку ломили голови в сільраді – ким замінити Хромого ...* (Н, с. 70); синонім *сушити голову (думанням)* ‘напружено думати, роздумувати над чимось, шукаючи розв’язання якихось проблем’ [СФУМ, с. 701]: *Іларій був би й тиждень не сушив собі голову думанням* (Н, с. 195); *прийти/приходити в голову (до голови)*: ‘з’явитися, виникнути (про думки, здогади та ін.)’ [СФУМ, с. 561]: *– А кому прийшло до голови – робити домовину наперед?* (Н, с. 220);

- психічний стан: *уривати/урвати (увірвати) терпець* ‘доводити кого-небудь до втрати ним рівноваги, спокою’ [СФУМ, с. 737]: *І увесь цей час за мною біжить безконечно жалісливе бабусине „Марічко, вернисься!” - але так само безконечно уперто мені не уривається терпець дотепер бігти босоніж Планетою Життя ...* (Ав, с. 11); *мати серце (на кого-що)* ‘бути незадоволеним ким-, чим-небудь’ [СФУМ, с. 377]: *На вас люди серця не будуть мати, як будете*

карати невинних (Н, с. 29); нерівно серце б'ється (до когось) 'кого-небудь охоплює якесь почуття' [СФУМ, с.640]: У Коля нерівно билосся серця до іншої – до Анни Зорівчак (Н, с. 123); совість мучить 'хто-небудь відчуває гризоту, сором за свою провину, несправедливість і т. ін.' [СФУМ, с. 675]: – ... А тебе колись буде мучити совість, що ти могла допомогти мені (Н, с. 164);

- фізичний стан: дрож пробирає (проймає, пробиває і т. ін.) 'хто-небудь тремтить від холоду, страху, хвилювання, нервового напруження' [СФУМ, с. 220]: Але його била дрож при згадці про Анну (Н, с. 193) – письменниця вживає слово „дрож” у жіночому роді, що є особливістю місцевої гуцульської говірки; як пень зі сл. стояти, сидіти 'бездумно, бездіяльно, нічого не розуміючи' [СФУМ, с. 489]: Іларій тоді спускався з Околени чи то від Василя, чи то від його жінки, - й став як пень перед джерелом-копанкою, де якимось так чудно вмивалася Анна (Н, с. 194);

- реакцію на почуте: пропускати повз вуха 'не реагувати на те, що говорять' [СФУМ, с. 578]: ... слова Луцула Михайло пропустив повз вуха – він наче здурів від невідомості (СД, с. 99).

Герої творів буковинської письменниці використовують загальномовні ФО з метою самохарактеристики, вказуючи на свою поведінку: тримати язик на припоні 'мовчати, не розголошувати чого-небудь, утримуватись від висловлювання' [СФУМ, с. 722]: – ... З людьми [я] спілкувалася мало, язик тримала на припоні (Н, с. 167); на почуття, переживання: нема (немає, не буде, не було і т. ін.) життя (перев. без кого-чого) 'хто-небудь позбавлений душевного спокою; комусь дуже погано' [СФУМ, с. 432]: – ... Я його дуже любила ... Йї думала, що життя мені не буде без нього (Н, с. 167); на внутрішній стан: при пам'яті 'у свідомому стані' [СФУМ, с. 730]: – Коли я зомліла. Може, й добре, що зомліла, бо не знаю, що було б, якби була при пам'яті (Н, с. 166); на статус: старший, куди пошлють 'той, хто виконує незначні послуги, доручення, бігає, ходить кудись; побігач' [СФУМ, с. 690]: – ... я був всього лиш старшим куди пішлють – солдатом (СД, с. 117).

Варто зауважити, що у структурі узуальних фразем часто вживаним є слова на позначення частин тіла, що підкреслює антропоцентризм фразеології як засобу стилізації категорії розмовності, зокрема:

- голова, а саме: братися (хапатися) за голову 'бути у відчаї, розпачі; дуже переживати, шкодувати' [СФУМ, с. 45]: Люди в селі роблять часом таке, що навіть Даруся хапається за голову... (СД, с. 6); морочити голову 'завдавати кому-небудь клопотів, турбот; заважати, набридати' [СФУМ, с. 408]: – А ця, - показав пальцем на Дарусю, – німа. І не мороч їй голову (СД, с. 63);

- очі, як-от: замилувати / замилити очі 'обдурювати кого-небудь, хитрувати, приховуючи хиби, недоліки, справжній стан речей' [СФУМ, с. 248]: ... неньо знали, коли кому треба очі замилити, то й говорили по-румунськи ... (Н, с. 18); ковзати / ковзнути поглядом (очима) 'дивитися, поглядати на кого-, що-небудь' [СФУМ, с. 302]: Його великі розкосі очі ковзали по людях... (Н, с. 9); не спускати / не спустити ока (очей) 'постійно пильно дивитися на кого-, що-небудь' [СФУМ, с. 685]: Юр'яна забила в запічок і не спускала очей з яблука ... (Н, с. 10);

- язик, на кшталт: прикусити язика 'утриматися від висловлювань; замовкнути' [СФУМ, с.563]: ... гляне на Йвана, стисне плечима, та й прикусить язик (СД, с.35); розпускати / розпустити язика 'не стримуватися у розмові; багато говорити' [СФУМ, с.614]: – Що ти, дурню, язик розпускаєш? (СД, с. 73); тримати (держати) язик (язика) за зубами 'мовчати, не розголошувати чого-небудь, утримуватись від висловлювання' [СФУМ, с. 722]: Моє щастя в тому, що завжди тримала язика за зубами (БР, с. 156) та ін.

Розмовність у художніх текстах Марії Матіос стилізується ще однією особливою групою фразеологічних конструкцій, а саме **індивідуально-авторськими фраземами**, що не увійшли до реєстру СФУМ. Такі ФО слугують засобом збагачення літературної мови, оновлення та збагачення образних ресурсів художніх творів та є виявом творчого пошуку письменниці. Погоджуємося з думкою В.Чабаненка, що „прагнення до небуденного, образного, оригінального вираження думки, постійний пошук експресивності часто штовхають авторів ... на переробку усталених, традиційних фразеологічних виразів. Така переробка завжди є наслідком індивідуальної мовотворчості” [8, с. 62].

Мовознавці Л. Щербачук, В. Білоноженко, І. Гнатюк виділяють два типи трансформації ФО – семантичний та структурно-семантичний. Семантична видозміна фраземи несе в собі нове лексичне значення, яке не збігається з тим, що описано в СФУМ. У розглянутих творах Марії Матіос таких фразем не зафіксовано.

Структурно-семантичні трансформації полягають у заміщенні компонентів (субституція), розширенні компонентного складу фразем, випущенні ФО, скороченні фразеологічних структур, заміні граматичної форми компонентів, контамінації структури фразеологізму, поєднанні різних

прийомів трансформації та ін. Наприклад: стати снопом (порівн.: *стати / стояти стовпом* ‘раптово застигнути нерухомо (від здивування, збентеження і т. ін.)’ [СФУМ, с. 692]): *Газда **стояв снопом** посеред хати* (Н, с. 158) – заміником є загальноновживане слово, що вживається в даній місцевості частіше, ніж кодифікований елемент; годувати газдівські воші (порівн.: *годувати воші (вошей, бліх, нужу, блошиці і т.ін.)* ‘перебувати в поганих побутових умовах; жити дуже бідно, злидарювати’ [СФУМ, с. 154]): ... *пішов Михайло по людях, **годувати газдівські воші** та вчитися всяким ручним роботам...* (СД, с. 84) – поширювачем виступає прикметниковий діалектизм у значенні ‘*господареві*’; заробляти (кривавим) мозолем (порівн.: *кривавими мозолями* ‘важко, наполегливо, виснажливою працею; тяжко’ [СФУМ, с. 402]): –... *я своїм **мозолем заробляю**, аби прогостувати самому* (СД, с.73) – випущено компонент кривавим; жар пашиць з обличчя (порівн.: *кидає / кинуло в жар (пал)* ‘хто-небудь червоніє від ніяковості, сором’язливості’ [СФУМ, с. 291] та *лице (обличчя) горить, [аж] пашиць* ‘хтось почервонів, дуже червоний з якоїсь причини’ [СФУМ, с. 339]): *Ларій також намагався не зустрічатися з нею очима: таємний і страшний **жар пашиць** з її обличчя* (Н, с. 197) – застосовано контамінацію двох семантично близьких фразем.

Характерними для творчого почерку письменниці, на нашу думку, є структурно-семантичні зміни фразем, зокрема такі, як субституція в компонентному складі, розширення компонентного складу ФО, зрідка контамінація структури фразеологічних конструкцій.

Субститутами в проаналізованих фраземах виступають загальноновживані слова, а також некодифіковані розмовні слова-замінники (найчастіше діалектизми), що є варіантами кодифікованих ФО. У компонентному складі подібних мовних одиниць спостерігаємо заміну як одного, так і кількох компонентів. А. Григораш зазначає, що „заміна складників не перетворює фразему на вільне словосполучення, це авторизований варіант загальноновживаного звороту, про що свідчить тотожність значень” [1, с. 76].

У мові творів Марії Матіос замінені компоненти ФО здебільшого виражені словами тієї ж частини мови, що часто є контекстуальними синонімами, наприклад:

- іменниками: робити гонор (порівн.: *робити / зробити честь* ‘виявляти повагу, пошану, до кого-, чого-небудь’ [СФУМ, с. 601]): –... *А ви такий поважний чоловік, то що тут дивного, що вам великий **гонор роблять*** (Н, с. 158); піти в глину (порівн.: *піти в землю* ‘умирати’ [СФУМ, с. 278]): ... *а за три роки потому мама **пішла у глину** через пусті бабинські язики* (СД, с. 84); голими п’ятами чути (порівн.: *нутром (серцем) чути / відчути* ‘підсвідомо, інтуїтивно передбачати що-небудь, здогадуватись про щось’ [СФУМ, с. 773]): *Вона чи то **голими п’ятами чує**, коли він має прийти...* (СД, с. 57) – замінений компонент складається з двох слів. Роль субституту може виконувати слово, яке повністю змінює значення загальноновживаної фраземи, однак підсилює експресивність висловлення, як-от: *не сповна **щастя*** (порівн.: *не сповна розуму* ‘дурний’ [СФУМ, с. 683]): [Цвичок:] – *Ви думаєте, що я **не сповна розуму**, а я лиш **не сповна щастя*** (СД, с. 72) – автор вживає дві ФО в одному реченні, підкреслюючи протилежні значення фразеологізмів, таким чином уточнює стан героя;

- дієсловами: огріти словами (порівн.: *бити словом (словами)* ‘дошкуляти кому-небудь репліками, зауваженнями’ [СФУМ, с. 29]): *Він [Довгопол] ... часом **огрів** її такими **словами**, що ліпше би **огрів батогом*** (Н, с. 9) – синонімом виступає розмовне дієслово *огріти* ‘дуже вдарити чим-небудь’ [СУМ, VII, с. 601], вжите в переносному значенні; волосся бралось догори (порівн.: *[аж] волосся піднімається (підіймається, встає, лізе і т. ін.) / піднімалося (встало, полізло і т. ін.) вгору (догори)* ‘кому-небудь дуже страшно’ [СФУМ, с. 124]: ... *в м’якої людини **волосся бралось догори** ...* (Н, с. 37) [*бралось догори* – піднімалося вгору].

Також зафіксовано субстантиви синонімічного характеру, що належать до різних морфологічних класів, на кшталт: дати ногам поля (порівн.: *дати ногам знати* ‘швидко втекти, побігти’ [СФУМ, с. 188]): *Не одна душа не раз **дає ногам поля**, коли біля Йорчихи чатують пси* (СД, с. 25).

Місцевий, живомовний колорит фраземіки засвідчено лексичними субститутами ФО, позначеними стилістичною маркованістю, а саме діалектизмами, як-от: брати на збитки (порівн.: *брати на кпини (на кпин)* ‘кепкувати, глузувати, насміхатися з когось’ [СФУМ, с. 44]): – ... *Хто би такого господаря, як пан Дмитро Федуняк, **брав на збитки**?!* (Н, с.158) – заміником є діалектизм *збитки* ‘пустощі, жарти’ [СУМ, III, с. 438]; грати вар’ята (порівн.: *грати / зіграти дурня (дурника)* ‘прикидатися таким, що не розуміє, не знає чогось’ [СФУМ, с.166]): *Параціна **грати вар’ята** – **грала**, але на церковну службу піде* (Н, с.97) – заміником є діалектизм *варіят* ‘божевільна людина’ [СУМ, I, с. 293]; розмовними словами, наприклад: прицвяшкувати до землі (порівн.: *прикипіти до землі* ‘завмерти, вклякнути на місці від чогось несподівано почутого,

продуманого і т. ін..' [СФУМ, с. 562]: *Та великий жах прицвяжикував до землі намертво, що вона ладна тут запастися...* (Н, с.147).

Засвідчено в художній мові письменниці й такий прийом індивідуально-авторської трансформації, як розширення усталеної структури ФО через уведення до її складу додаткових компонентів, що сприяє семантичному оновленню фразем, підсилює їхню експресивність. За характером нового компонента виділяємо такі типи розширення компонентного складу фразем:

- об'єктивним поширювачем: перебирати у голові сто двадцять п'ять гадок (порівн.: *перебирати у голові (пам'яті)* 'обдумувати щось, пригадуючи або уявляючи у точній послідовності' [СФУМ, с. 562]): *Іларії перебрал у голові сто двадцять гадок, поки не надумав одну* (Н, с. 196); бідю виносити на люди (порівн.: *виносити / винести на люди* 'робити що-небудь відомим іншим; розголошувати' [СФУМ, с. 78]): – *Самі видите, терплять обоє – а бідю на люде не виносять* (СД, с. 124);

- атрибутивним поширювачем: звалитися на діточу голову (порівн.: *звалитися на голову* 'несподівано стати для кого-небудь об'єктом турбот, клопоту' [СФУМ, с. 258]): – ...*Вона лиш місяць, як звалилася на діточу голову з тої Полтави* (Н, с. 124) – прикметниковий поширювач-діалектизм *дівочий – дитячий* є засобом стилізації розмовного мовлення гуцулів; не мати лихого серця (порівн.: *не мати серця* 'не ображатися на когось, бути байдужим до когось, до чогось' [СФУМ, с. 380]): *А на цього газду, як він її навіть зрадить, Корнелія лихого серця мати не буде* (Н, с. 161);

- обставинним поширювачем: пустити сльозу на волю (порівн.: *пустити сльозу* 'плакати' [СФУМ, с. 586]): – ... *Але я не можу пустити сльозу на волю ...* (Н, с. 83); стратити голову з думання (порівн.: *втратити (стратити) голову* 'ставати нездатним обдумано, розсудливо діяти, поводитися' [СФУМ, с. 137]): – *Я також стратив голову з думання ...* (Н, с. 86).

Констатуємо в тексті письменниці й розширення компонентного складу фраземи синонімічним рядом слів, як-от: зарізати без ножа і застрелити без карабіна (порівн.: *різати без ножа* 'ставити кого-небудь в скрутне, безвихідне становище, завдавати кому-небудь великих неприємностей' [СФУМ, с. 598]): *А сьогодні Михайла зарізали без ножа і застрелили без карабіна ...* (СД, с. 144); гаразду нізвідки не видно і кінця-краю не видно (порівн.: *нема (не видно) кінця-краю* 'чого-небудь є дуже багато або щось виявляється великою мірою' [СФУМ, с. 431]): *Що гаразду нізвідки не видно і кінця-краю їхньому дуренству також не видно* (СД, с. 24) – у такий спосіб автор підкреслює міру ознаки певного явища.

Привертають увагу й модифіковані ФО, розширення структури яких відбувається внаслідок конструювання нових висловів, що включають лише певний компонент загальнозвжованої фраземи, а також зберігають її зміст та загальний образ, а саме: –... *Наговорили ви тут три міхи і двоє бесаг чуда...* (СД, с. 122) – порівн.: *три мішки гречаної вовни* 'багато зайвого, несерйозного, несуттєвого; небилиць' [СФУМ, с. 398]. У трансформованому фразеологізмі вжито діалектизм *бесаги* 'подвійна торба; сакви' [СУМ, I, с. 167], що демонструє особливості гуцульської говірки.

Відзначаємо фраземи, в будові яких відбулося схрещування двох або кількох ФО. Такий прийом трансформації науковці називають контамінацією, „за допомогою якої нова ФО постає внаслідок накладання одна на одну вже наявних” [5, с. 127], наприклад: сплакати на нитку (порівн.: *виплакати (сплакати) очі* 'довго і часто плакати' [СФУМ, с. 80] та *до нитки* 'наскрізь, повністю, зовсім' [СФУМ, с. 434]): ... *а Тонця, Антоніна моя найменша, сплакалася на нитку* (СД, с. 224); тугу на цілий світ наводити (порівн.: *на весь світ* 'усім' [СФУМ, с. 632] та *сіяти (наводити) паніку* 'мимоволі чи свідомо створювати стан тривоги, розгубленості' [СФУМ, с. 652]): [Юстина:] – *А я уже не така молодюська, щоби за мене тугу на цілий світ наводити* (Н, с. 249). Наведені приклади констатують контамінацію різних за значенням та за формою фразем, що відбулося з метою посилення експресивності повідомлення.

Різновидом авторської трансформації є поєднання прийомів трансформації: прийом субституції та розширення, що відображає колоритність буковинського розмовного мовлення, на кшталт: дістати доброї петрушки (порівн.: *дістати прочухана* 'бути битим, покараним за якусь провину' [СФУМ, с.207]): *Вона і за ксьонза колись дістала від тата доброї петрушки* (СД, с. 17); розлазилися по тілу мурашині орави хоті й нетерпіння (порівн.: *мурашки бігають (лізуть) по спині (по тілу)* 'хтось тремтить, здригається від холоду, хвилювання, радості, впливу чого-небудь на органи чуття' [СФУМ, с. 411]): ... *найбільше – вечір у вечір, як лиш розлазилися по тілу мурашині орави хоті й нетерпіння* (Н, с. 190) – засобом розмовної стилізації ФО є діалектизм *хить* 'бажання, прагнення здійснити, виконати щось, домогтися чогось' [СУМ, XI, с. 75].

Марія Матіос не просто черпає фраземіку з джерел народної мови, а й вводить у художній текст такі фразотворення, що не зафіксовані жодним словником. Саме такі ФО найкраще

відтворюють світ почуттів, мислення персонажів з народу, національну самоідентифікацію мовця. Зафіксовані авторські та місцеві новотворення фразеологічного виду вводяться у художню оповідь із таким змістом:

а) фізичний стан людини:

- упасти в лежку 'літаргічний сон': ... ні з якими людьми ще не траплялося такого дива, щоб здорова з вечора людина на ранок **упала в лежку**, три роки лежала снопом ... (Н, с. 37);

- кров нагла залила 'стався інсульт': – Корниля **кров нагла залила?** Залила. По-вашому інсульт називається (Н, с. 236) – особливістю фразеологізму є те, що автор у тексті сам дає пояснення фраземі;

б) дія, спосіб, міра та ознака дії (вчинку):

- вигрівати крижками лавиці 'постійно, довго сидіти на одному місці'; зігрівати безкостими язиками роти 'багато говорити про щось неістотне, пусте'; чорнонебі від брехень роти 'хто-небудь дуже брехливий, злий': ... *гrechні газдині ... вигрівуючи гарячими крижками гладенькі прищерковні лавиці, та зігрівуючи безкостими язиками свої невтомні і чорнонебі від брехень роти* (СД, с.92). Поруч із власне буковинською фразеологією вжито ще дві субствивовані ФО, в такий спосіб інтенсифіковано зміст висловлювання;

- з'їли Цвичка без олії 'знищити когось': *Був один розумний, що правду казав – Іван Цвичок. Та нема Цвичка. З'їли Цвичка без олії* (СД, с. 181) – компонент *без олії* підсилює міру вияву ознаки;

- робити до ряду 'все як треба, як годиться': *А тепер тебе вчу, абись знала, що робити до ряду*, коли мені прийде час умирати (Н, с. 241);

- впасти плячком 'завмерти від приємного відчуття', жити лежма до скону 'ледарювати': ... знову обціловував, дивлячись в очі так ясно й невинно, що можна було **впасти плячком** і лишитися **жити лежма до скону** (БР, с. 23);

- буки (палиці) грають як не „гуцулку”, то „аркан” 'дуже бити, карати когось': ... румунські **буки грають** йому як не „гуцулку”, то „аркан”, та все по гузиці, та все по вже синій від польських палиць гузиці (СД, с. 106) – до складу ФО входять назви гуцульських танців („гуцулка”, „аркан”);

- хробак в глиниці точить 'про мертвого'; перебирати руками біду 'бідно жити, бідувати': – *Але, видиши, я ще свою біду перебираю руками, а його хробак давно в глиниці точить* ... (Н, с. 222);

- на три дівки-відданиці 'дуже багато одягу': ... у бездітної Калинички було стільки своєї одяжі, що **стачило би на три дівки-відданиці** (СД, с. 151);

- до вибору й до кольору 'багато різного одягу': *Але речі в дорогу ладують іміджмейкери і модельєри, щоби було до вибору й до кольору*... (БР, с. 143);

в) про смерть, померлих:

- спокійнитися тихонько 'легко померти': *Нічого його не боліло, а спокійнився тихонько, як і не було* (Н, с. 248);

- давати (перед моєї душі) за „простибі” 'давати поману за померлим': *А як котромусь буду снитися – дайте за „простими”. Не шкодуйте перед моєї душі за „простими” давати* (Н, с. 249);

г) про поведінку: купитися на мужеські руки 'повірити, потрапити під вплив чоловіка': – *Дивися, аби ти не купилася на мужеські руки*... (СД, с.66);

д) фізіологічні процеси, пов'язані з вагітністю:

- скинути дитину та синонімічна ФО збігла дитина 'стався викидень; втратити дитину': – *То та годованка-приймачка скидала всі свої діти, як кобила неугодного йому вершника* (СД, с. 183); – *У мене сьогодні збігла дитинка* (Н, с. 13);

- вийти порожною 'бути бездітною; не могли завагітніти': *Тоже вийшла порожна, як діряве відро, вік свій доживати* (СД, с. 183);

- находять злоги 'наближаються пологи, починаються потуги': – *Ні, ви подумайте лишень собі: жінку находять злоги, а ніхто не знає* (СД, с. 94);

- зайти в передчасну тяж 'завагітніти до заміжжя': *Газдівські дівки не годні приховати від людських очей, що зайшли в передчасну тяж* (СД, с. 93);

- ходити тяжкою 'бути вагітною': *Юр'яна щороку ходила тяжка* (Н, с. 8);

е) сімейний стан: вибратися з-під вінка 'після одруження': ... *буває: не встигне дівка з-під вінка вибратися, а вже на очі стає розкоса, як по мужчинських лицях застрягає* ... (СД, с. 91). Письменниця вжила у реченні три фразеологізми (місцевий та два трансформовані: на очі стати розкосим та синонім до попереднього застрягати по мужчинських лицях 'залицятися до чужих чоловіків'), чим досягла стилістичного ефекту звучання усного живого усного слова;

е) відносини між людьми:

- злягатися з кимось, законитися з кимось, обертатися коло когось 'вступати в інтимні стосунки': ... *ти будеш злягатися із кимось на моїх очах* (БР, с.131); – ... *це правда, що Ілена законилася цієї ночі з Цвичком?* (СД, с. 41); – *Щось ви такі, Василюк, як би дві ночі коло Цвичка оберталися...* (СД, с. 41). Цвичок – персонаж роману „Солодка Даруся”, місцевий житель, мудрий чоловік, який, хоч і видається дурником, насправді все розуміє значно краще, ніж будь-який сільський авторитет. Однак люди жартують, хоч і обережно, насміхаються з нього;

ж) зовнішність людини: повна пазуха (з повною пазухою) 'великі жіночі груди': ... *з незвично повною пазухою і дещо притлумленим, чи, може, заспокоєним, блиском очей* (СД, с. 95);

з) характерні риси, розумова діяльність:

- дурний до роботи, лютий до роботи 'бути надто працьовитим': *Він до роботи дурний: дотепер по людях ходить* (СД, с. 96); – ... *що ти якась така люта до роботи?!* (Н, с. 117);

- на всі дванадцять пальців 'вища міра оцінки здібностей, таланту людини': *Той газда ...був не тільки великим дідичем – на всі дванадцять пальців майстром...* (СД, с. 104);

- крутити юра синонім до грати дурника, грати вар'ята 'ухилитися від будь-чого': *А Паращина крутила юра ...* (Н, с. 91);

- корона не впаде 'не втратити гонору': *Але й справді, корона з неї не впаде, коли приміряє одіж* (Н, с. 142);

- чинитися недоробленою 'видавати себе за нерозумну': *Чинитися недоробленою чи такою, нібито її мама маковинням поїла* (Н, с. 123) у цьому ж реченні є синонімічна ФО поїти дитину маковинням;

- ні дві-ні три 'нічого не розуміти': *Я уже й не зрозуміла ні дві-ні три: хто з нас дурний, а хто розумний...* (СД, с. 30); ... *баба-челядина не від війни і у воєнній ділі не розуміє ні дві – ні три* (СД, с. 135);

- і) місце розташування: у дідька за пазухою, де дідько каже „добраніч” 'дуже далеко, у далекому або небезпечному місці': ... *Черемошне тулилося у дідька за пазухою* (СД, с. 105); *Дехто цілими сім'ями перебирався у гори, де хіба що лиш дідько каже «добраніч»* (СД, с. 133); поза Йорчиху, до Йорчихи 'місце поховання, кладовище': – *Вже ближиться нам до Йорчихи дорога* (СД, с. 185). Йорчиха – жінка, що жила на краю села, біля кладовища, тому сільські жителі асоціюють свою смерть з місцем проживання Йорчихи.

Яскраву складову фраземіки письменниці становлять прислів'я та приказки, відмінність між якими й досі не встановлена. Л.Скрипник зазначає, що „у зв'язку з тим, що обидва жанри народно-розмовних ФО усе-таки не мають чітко окреслених структурних ознак, не відзначаються різкою відмінністю у художньо-образному плані чи в лексичному складі, доводиться у багатьох випадках користуватися загальною формулою „прислів'я і приказки” [7, с. 38]. З огляду на вище сказане, ми теж не розмежуємо ці фраземи, а розглядаємо їх як засіб стилізації розмовності.

За допомогою прислів'їв і приказок автор змальовує та відтворює народну мудрість народу, його думки-судження, багатовікові спостереження. У мові творів Марії Матіос фіксуємо тісний зв'язок усномовних фразем із народним джерелом, що відображено конструкціями „кажуть”, „люди кажуть”, „недурно, непуστο кажуть”, напр.: *Недурно кажуть: півсвіту скаче – півсвіту плаче* (Н, с.153). *Непуστο люди кажуть: нема щастя змалку, то й до останку* (СД, с. 112).

Аналіз семантики зафіксованих у творах письменниці прислів'їв та приказок констатує, що вони не лише узагальнюють мовну картину гуцулів, а й: репрезентують моральні категорії, як-от: *Людська зависть – гірше, як слабкість* (СД, с. 181); підкреслюють складні умови життя різних соціальних прошарків, а саме: *Вдовиний хліб – гіркий хліб, а життя – ще гіркіше* (Н, с. 95); *Бідний іде селом, ніхто не плює йому вслід, багатий іде – ніхто не скидає капелюха* (Н, с. 246); виражають ставлення до потойбічного світу та всього, що з ним пов'язано: *Смерть жарту не любить!* (Н, с. 137); *Мертві сорому не мають* (Н, с. 249); відображають віру в долю людини: *Коли на смерть, – то на смерть а хоч би'сь закрився в пивниці, а як на життя, то на життя* (Ав, с.21); *А воно як на смерть – то хоч у мішок сховайся, а воно тебе знайде* (Н, с. 240); відтворюють життєві позиції, поведінку: *Дружба дружбою, а хвіст набік* (БР, с. 77); *Жарти жартами, а хвіст – набік* (Н, с. 131); *Брат за брата, а бринза – за гроші* (БР, с. 77); *Часи – часами, а судьба – судьбою. Біда від часу не залежить* (СД, с. 135). Ці оригінальні прислів'я та приказки своєю образністю та виразністю надають розмовному мовленню емоційної наснаги й національного колориту.

Характерною особливістю щоденного мовлення гуцулів є своєрідні „клятви”, які теж відносимо до фразеологізмів, на кшталт: *Бігме Боже, нібито на весілля „гуцулку” гуляє...* (СД, с. 27); – *Христом-Богом клянуся, що не знав!* (Н, с. 28); – *Аби'х так до завтра дочекала, як*

кажу неправду! (СД, с. 81). Персонажі Марії Матіос дуже часто апелюють до Бога, що засвідчує їх побожність, богобоязливість, та підкреслює християнську мораль.

Дещо інший характер мають фраземи – „прокльони” лайливого змісту, як-от: ... а він усе ж не каліка... **шляк би го був трафив** ще в моїй утробі, як мені дні коротає тою горілкою, згорів би був ... (СД, с. 5); – **Язик би ваш чиряками обкинуло, Штефко, яке пусте пророкуєте** (СД, с. 94); – **Аби бодай не зігнула, аби громом кидало тій, що таке мені поробила, аби пси кістки її не визбирали, аби спокійнилася тоді, коли піду їй прощу казати ... - голосила Оксана перед пониклою свекрухою посеред двору ...** (Н, с. 217); – **І щоби тебе кров нагла залила, й гробом би тобі кидало** (Н, с. 236). Ці ФО є яскравим засобом відтворення почуттєвої сфери героїв (обурення, невдоволення, роздратування).

Таким чином, фразеологізми є виразною ознакою стилізації розмовності у мовотворчості Марії Матіос. Ресурси фразеології у творах письменниці представлено як загальнономовними, так і трансформованими, місцевими та авторськими фраземами, адже „фразеологізми різного типу – неоціненний здобуток розмовного мовлення” [3, с. 94]. Саме в них узагальнено культуротворчу діяльність народу, розкрито естетичні та моральні уявлення мовців, риси національного характеру і загальнонародну мудрість.

Література

1. Григораш А. М. Письменник і фразеологізм / А. М. Григораш // *Культура слова : республіканський міжвідомчий збірник* / ред. колег. : С. Я. Єрмоленко та ін. – К. : Наук. думка, 1980. – Вип. 18. – С. 76–78.
2. Гуйванюк Н. В. Особливості розмовного синтаксису у творах Ольги Кобилянської / Ніна Гуйванюк // *Науковий вісник Чернівецького університету : зб. наук. праць / наук. ред. Б. І. Бунчук. – Чернівці : Чернівецький нац. ун-т, 2009. – Вип. 475–477 : Слов'янська філологія. – С. 7–15.*
3. Дудик П. С. Синтаксис сучасного українського розмовного літературного мовлення / П. С. Дудик. – К. : Наук. думка, 1973. – 285 с.
4. Єрмоленко С. Я. Нариси з української словесності : стилістика та культура мови / С. Я. Єрмоленко. – К. : Довіра, 1999. – 431 с.
5. Пономарів О. Д. Стилістика сучасної української мови [Підручник] / Олександр Пономарів. – Тернопіль : Навчальна книга – Богдан, 2000. – Вид. 3-тє, прероб. і доп. – 248 с.
6. Селіванова О. О. Нариси з української фразеології : психокогнітивний та етнокультурний аспекти / О. О. Селіванова. – К. ; Черкаси : Брама, 2004. – 276 с.
7. Скрипник Л. Г. Фразеологія української мови / відп. ред. Л. С. Паламарчук / Л. Г. Скрипник. – К. : Наук. думка, 1973. – 280 с.
8. Чабаненко В. А. Стилістичне увиразнення фразеологізмів / А. В. Чабаненко // *Українська мова і література в школі. – 1981. – № 9. – С. 60–62.*

Перелік умовних скорочень

- СД – Матіос М. Солодка Даруся / Марія Матіос. – Львів : ЛА „Піраміда”, 2007. – 188 с.
Н – Матіос М. Нація / Марія Матіос. – Львів : ЛА „Піраміда”, 2007. – 256 с.
Ав – Матіос М. Вирвані сторінки з автобіографії / Марія Матіос. – Львів : ЛА „Піраміда”, 2001. – 368 с.
БР – Матіос М. Бульварний роман / Марія Матіос. – Львів : ЛА „Піраміда”, 2003. – 188 с.
СУМ – Словник української мови : в 11-ти т. / [ред. кол. : акад. УН УРСР І. К. Білодід (голова) та ін.]. – К. : Наук. думка, 1970–1980.
СФУМ – Словник фразеологізмів української мови / [уклад. : В. М. Білоноженко, І. С. Гнатюк, В. В. Дятчук та ін.; відп. ред. О. В. Винник]. – К. : Наук. думка, 2008. – 1104 с. – (Словники України).
ФО – фраземна одиниця.